

In de Hortus Botanicus van Amsterdam werd op 18 januari 2008 het boek *De natuur als bondgenoot – De wereld van Heimans en Thijssse in historisch perspectief* gepresenteerd. Op die bijeenkomst hielden de drie auteurs, Marga Coesèl, Lodewijk van Duuren en Joop Schaminée, korte lezingen over het boek en de achtergronden daarvan. *Natura* biedt een verkorte weergave van de lezing van Schaminée, die zijn verhaal vertelde aan de hand van een ‘top tien’ van illustraties uit het boek.

Het erfgoed van Heimans en Thijssse

‘Op mijn tiende verjaardag kreeg ik van mijn ouders een boek over vogels dat ik vele jaren gekoesterd heb. Vooral de kleurrijke platen in het boek, zoals die van de Klapekster met een hagedis in zijn snavel en een hommelt gespiest op een takdoorn, en die van de mysterieuze Pestvogel die ik zo graag een keer zou willen zien, spraken tot de verbeelding. Ik vroeg me of de bont gekleurde Putter en het mannetje en wijfje van de Kneu op een van de platen echt samen zijn aan te treffen. Verlekkerd keek ik achter in het boek, waar nog diverse andere boeken werden getoond die ik allemaal zou willen hebben. Ik heb geen herinnering aan andere cadeautjes die ik op mijn

tiende verjaardag zal hebben gekregen.’ Deze passage had ik geschreven als opening van het ‘Woord vooraf’ voor het boek *De natuur als bondgenoot*, maar uiteindelijk is voor een ander begin gekozen. De herinnering had betrekking op het boek *Het Vogeljaar* van Jac. P. Thijssse (vijfde druk, 1965). Als kind zei mij de naam van Thijssse helemaal niets (sowieso stond ik er niet bij stil dat een boek door een auteur geschreven was) en ik moet eerlijk toegeven dat ik in de jaren daarna bij het horen van de namen van Heimans en Thijssse toch in eerste instantie moest denken aan gedateerde zaken uit een ver en voorbij verleden. Hoezeer heb ik me vergist! De zeven

jaren dat ik met Marga Coesèl en Lodewijk van Duuren aan ons historische overzicht heb gewerkt, hebben mij doen inzien hoe uitzonderlijk de beide mannen zijn geweest in wat ze ondernomen én bereikt hebben, hoe lezenswaardig hun geschriften nog steeds zijn, en hoe onverminderd actueel de onderwerpen die ze daarin aansnijden.

Het boek *De natuur als bondgenoot* omvat vijftig korte hoofdstukken over zaken en personen die op de een of andere manier verbonden zijn met de wereld van Heimans en Thijssse. Daarnaast biedt het boek een kroniek waarin allerlei wetenswaardigheden op het gebied van natuur, milieu en landschap uit de voorbije honderdvijftig jaar aan bod komen en waar nodig in een context worden geplaatst. Maar het belangrijkste misschien wel zijn de illustraties, die voor het overgrote deel afkomstig zijn uit de archieven van de Heimans en Thijssse Stichting, en deels niet eerder gepubliceerd zijn. Ruim vijfhonderd afbeeldingen vertellen feitelijk het verhaal van honderdvijftig jaar natuur bescherming, natuurstudie, natuureducatie en natuurbeleving in ons land.

Tien afbeeldingen had ik geselecteerd voor mijn inleiding tijdens de boekpresentatie in de Amsterdamse Hortus. Voor dit artikel moest ik het aantal verder terugbrengen tot zeven, in zekere zin een onmogelijke opgave. Aan de hand van zeven afbeeldingen wil ik een schets geven van het ‘erfgoed van Heimans en Thijssse’.

De hier gepresenteerde keuze is persoonlijk en per definitie subjectief. Waarschijnlijk zou ik een paar weken geleden een ander zevental hebben uitverkoren, en wanneer ik mij over enige tijd nog eens over deze vraag zou buigen, weer een andere.

Joop Schaminée werkt als senior onderzoeker bij Alterra en als hoogleraar aan de Universiteit van Wageningen en aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij doet onderzoek aan plantengemeenschappen, met bijzondere aandacht voor eco-informatica. Samen met Marga Coesèl en Lodewijk van Duuren maakte hij het boek De natuur als bondgenoot, de wereld van Heimans en Thijssse in historisch perspectief (zie www.knnuitgeverij.nl).

Alle illustraties bij dit artikel zijn afkomstig uit het archief van de Heimans en Thijssse Stichting.

Afbeelding 1. Jac.P. Thijssse met de schrijver Frederik van Eeden.

De foto is gemaakt door Eli Heimans. De naamsverwarring tussen de botanicus Frits van Eeden en zijn zoon, de schrijver Frederik van Eeden, is mogelijk gevoed door het feit dat Heimans en Thijssse bevriend waren met de zoon. Vader en zoon droegen bovendien dezelfde initialen. Het drietal (Van Eeden, Heimans en Thijssse) leerde elkaar kennen via hun gezamenlijke uitgever Versluys. Hun eerste ontmoeting vond plaats in 1897. Heimans had Van Eeden een briefje gestuurd met de volgende tekst: ‘Wij hopen met de trein van

12.14 aan te komen [...] zodat U tegen één uur een heel klein zwart kereltje, dat ben ik, en een lange vlasbaardige vent met een plantentrommel gewapend, aan Uw woning kunt verwachten.’ Op de foto, gemaakt tijdens een excursie in het Naardermeer, wordt Frederik van Eeden links geflankeerd door Thijssse, rechts door zijn vrouw Martha van Eeden-van Vloten en hun zontje Hans; op de achtergrond staat een visser. F.W. (Frits) van Eeden heeft in ons land als eerste de natuur op de kaart gezet. Zijn grootste bekendheid dankt hij een de bundel *Onkruid*, waarin hij verslag doet van een groot aantal botanische wandelingen.

Afbeelding 2. Het Naardermeer, gefotografeerd door Hans Gorter omstreeks 1965.

Het Naardermeer kan natuurlijk niet ontbreken in deze selectie, evenmin als de persoon Hans Gorter. In 1904 is dit weidse plasseengebied met brede oeverlanden de directe aanleiding voor de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. De gemeente Amsterdam wilde de plassen aankopen om er stedelijk afval in te dumpen. Vooral op aandringen van Thijsse kwamen natuurliefhebbers in actie en werd de dreiging afgewend door het gebied te kopen om als natuurgebied te behouden. Hans Gorter was van 1941 tot 1979 directeur van de Vereniging Natuurmonumenten (zoals de organisatie thans heet). Hij woonde in een huis aan de rand van het Naardermeer en publiceerde in 1980 het belangrijke boek *Ruimte voor de natuur*.

De **inzet** toont een bezoek aan het Naardermeer, met van links naar rechts Jac.P. Thijsse, Jan Hoetmer (de visser van het Naardermeer), J. Th. Oudemans, P.G. van Tienhoven en (vermoedelijk) Eli Heimans. Als het inderdaad Heimans betreft, is het om twee redenen een bijzonder plaatje. Hoewel Heimans aanwezig was bij de oprichting van Natuurmonumenten, maakte hij geen deel uit van het bestuur. En verder zou het dan, voor zover bekend, de enige foto zijn waarop Heimans en Thijsse samen voorkomen.

Afbeelding 4. Ansichtkaart Eli Heimans.

In juli 1914 neemt Eli Heimans deel aan een geologische excursie in de Eifel. De excursie was georganiseerd

door de Geologische Sectie van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap. Heimans logeert in het huis van de hoofdonderwijzer en amateurgeoloog Stefan Dohm in Gerolstein. Aan het eind van de eerste excursiedag, dinsdag 21 juli, voelt Heimans zich onwel. Voor hij 's avonds naar bed gaat, schrijft hij nog een briefkaart naar huis: 'Vandaag is het erg heet, vermoeiend geweest en voelde mij heelemaal niet lekker. Als het morgen nog zo is, kom ik overmorgen thuis. 't Is te heet en te ver.' De volgende ochtend vindt men Heimans dood in bed.

Afbeelding 3. Kleurenplaat De levende Natuur.

In maart 1996 ziet het eerste nummer van *De Levende Natuur* het licht, onder redactie van Eli Heimans, J. Jaspers jr. en Jac. P. Thijsse. Om *De Levende Natuur* extra aantrekkelijk te maken voor de lezers worden vanaf de tweede jaargang gekleurde platen meegeleverd. De jaargangen twee tot en met vijf verschijnen elk met twee tot vier platen, in kleurendruk vervaardigd door P.W.M. Trap naar het ontwerp van J. G. Keulemans. Afgebeeld is 'De opvoeding van jonge zwaluwen' bijgeleverd bij *De Levende Natuur*, jaargang 2. Het tijdschrift *De Levende Natuur* publiceert tegenwoordig voornamelijk artikelen over natuurbeheer. Al is het tijdschrift wat zakelijker en zeker wetenschappelijker geworden, net als vroeger is nog steeds het uitgangspunt dat de artikelen gebaseerd moeten zijn op eigen onderzoek of eigen waarnemingen. De prent heb ik ook uitgekozen als symbool voor de letterlijk ontelbare prachtige illustraties die in de loop van de voorbije eeuwen door een scala aan kunstenaars zijn vervaardigd.

Afbeelding 5. Bijeenkomst van de Voorlopige Natuurbeschermingsraad, met rechts op de voorgrond Victor Westhoff.

De Voorlopige Natuurbeschermingsraad was in 1946 ingesteld om het ministerie van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen te adviseren op het gebied van natuur en landschap. Vanaf het begin is Victor Westhoff, hier geheel rechts op de foto (naast Hans Gorter), actief op het bestuurlijke vlak. Zo is hij vele jaren voorzitter van de Natuurwetenschappelijke Commissie (NWC) van deze adviesraad. De foto is genomen ter gelegenheid van de honderdste vergadering van dit college op 19 februari 1962. Victor Westhoff wordt wel gezien als degene die aan het natuurbeheer een wetenschappelijke basis heeft verleend. Ter gedachtenis aan deze botanicus zijn op zeven verschillende plaatsen in ons land bronzen beeldjes geplaatst.

Inzet: Het eerste exemplaar werd op 12 maart 2003, precies twee jaar na zijn overlijden, in het duingebied Meijndel onthuld. De andere plekken betreffen de Badhuisplak op Terschelling, de Verbrande Pan bij Bergen, het Springendal in Twente, het Korenburgerveen bij Winterswijk, het Geuldal bij Epen, en de botanische tuin in Nijmegen. Het beeld, van de hand van Willem van der Velden, toont

een bioloog die, getooid met kaplaarzen en een regencap, in het veld aantekeningen maakt.

Afbeelding 6. De grote watersnood van 1916.

Van 13 tot 15 januari wordt de kust van de Zuiderzee getroffen door een zware stormvloed. De vloed heeft grote overs-

tromingen tot gevolg, die de laatste stoot geven tot het besluit tot afsluiting van de Zuiderzee door de aanleg van de Afsluit-

dijk. In september 1916 wordt hiertoe een wetsontwerp ingediend om twee jaar later wet te worden. Op 28 mei 1932 wordt het laatste gat in de Afsluitdijk gedicht, waarna de Zuiderzee tot de verleden tijd behoort. In 1953 herhaalt de geschiedenis zich met de beruchte Watersnoodramp. Meer dan 1.800 mensen en tienduizenden stuks vee verdrinken. Als (begrijpelijke) reactie op deze ramp wordt het Deltaplan uitgevoerd, waardoor het aanzien van het estuarium in het zuidwesten van ons land totaal zal veranderen. Zo zijn het niet zozeer de rampen zelf als wel de reacties daarop (om erger in de toekomst te voorkomen) die het landschap voorgoed veranderen.

Afbeelding 7. Recreatie op de Posbank, in 1953.

Als na de Tweede Wereldoorlog de mensen meer middelen krijgen om te besteden en vooral ook meer vrije tijd, raakt de recreatie sterk in opkomst. De Posbank, aan de rand van de Veluwe, is vernoemd naar G.A. Pos, die de redactie voerde over het eerste *Reisboek voor*

Nederland dat in 1922 verschijnt, uitgegeven door de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond (ANWB). De ANWB mag dan tegenwoordig vooral een club voor automobilisten zijn, nog steeds heeft de organisatie veel aandacht voor de natuur. En zeker was dat in de beginjaren zo, toen de

toeristenbond zich voornamelijk richtte op fietsers en wandelaars.

De *inzet* toont Edo Bergsma, van 1884 tot 1937 voorzitter van de Wielrijdersbond, die bijzonder veel aandacht had voor natuur en landschap, en veel samenwerkte met mensen als Thijssse en Van Tienhoven.